

УДК 398.86 (477)

С. В. Щербак

ФОЛЬКЛОРНА СВІДОМІСТЬ СНУ: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Щербак С. В. Фольклорна свідомість сну: особливості функціонування.

Стаття присвячена дослідженню структурних особливостей народного сонника (сну, сновидіння) з позиції проявів у ньому національного менталітету та відображення фрагментів національного характеру українського народу. У статті подається аналіз сновидінь за класифікацією народного сну, запропонованою Миколою Дмитренком.

Ключові слова: сон, сновидіння, класифікація, видіння, народ, менталітет.

Щербак С. В. Фольклорное сознание сна: особенности функционирования.

Статья посвящена исследованию структурных особенностей народного сонника (сна, сновидения) с точки зрения проявлений в нем национального менталитета и отражения фрагментов национального характера украинского народа. В статье предлагается анализ сновидений на основе классификации народного сна, предложенной Николаем Дмитриенко.

Ключевые слова: сон, сновидение, классификация, видение, народ, менталитет.

Shcherbak S. V. Folk consciousness sleep: features of functioning.

The article is devoted to the study of structural features of folk dream interpretation (sleep and dreaming) from the point of view of the manifestations of national mentality and reflect fragments of the national character of the Ukrainian people. In the article the analysis of dreams based on the folk classification of sleep suggested by Nicholas Dmytrenko.

Key words: sleep, dream, classification, vision, the people, the mentality.

«Кожна людина бачить сни кольорові чи картинки чорно-білі. Без снів нема життя. А часом сни не дають жити», – таку думку висловив у передмові до свого збірника «Народний сонник» (2005 р.) [2] Микола Дмитриенко – видатний сучасний фольклорист, учений, дослідник та упорядник текстів народної творчості. Ознайомлюючись із передмовою до збірника не можна не погодитися з думкою вченого про те, що «Із давніх-давен люди намагалися розглядати таємниці снів. Упродовж тисячоліть, століть із уст в уста передавалися спостереження над снами і дійсністю <...> На сни не можна дивитися тільки як на те, що пророкує, віщує. Не всі сни віщі. А тому не треба шукати в кожному сні рецепт майбутнього, що буде?» [2, с. 3].

Тлумачення поняття сну та сновидіння вміщено в багатьох словниках, наприклад: у «Психологічному словнику-довіднику» (Приходько Ю., Юрченко В. (2012), «Сучасному тлумачному психологічному словнику» (Шапар В. (2007), у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (2004), в «Українському педагогічному словнику» (Гончаренко С. (1997), у «Літературознавчій енциклопедії» (2007) та інших. «Великий тлумачний словник сучасної української мови» витлумачує сон як «фізіологічний стан спокою організму людини і тварини, що настає періодично і супроводиться повною або частковою втратою свідомості й ослабленням ряду фізіологічних процесів.*Образно. // Те саме, що спання. // Те саме, що сплячка. Спання – дія і стан за значенням спати» [1, с. 1161]. Саме це визначення, як більш ґрунтовне та повне, було покладено в основу нашого дослідження про сон.

Актуальність теми статті полягає в науковій цікавості сучасної фольклористики до проявів національного менталітету в людських снах

(сновидіннях). Мета статті – схарактеризувати особливості вираження рис національного характеру українського народу у снах.

Один із сучасних дослідників Б. Стрільчик витлумачує термін сновидіння у статті «Сновидіння як проєкції втаєного життя: (явище сну в нотатниках Євгена Маланюка)». Згідно з його твердженням, «це суб'єктивно пережиті уявлення, що регулярно виникають, супроводжуючись зоровими образами під час сну – фізіологічного стану спокою організму людини, що настає періодично і супроводжується повною або частковою втратою контролю над свідомістю й ослабленням ряду фізіологічних процесів» [3, с. 7–8]. Науковець слушно зазначає, що «існує безліч теорій, які намагаються пояснити природу сновидінь. Деякі бачать у них лише безглуздий набір образів, інші – реакцію на події минулого дня» [3, с. 9]. Відповідно до позиції М. Дмитренка, автора передмови до «Народного сонника», «більшість снів банальні, невиразні, фрагментарні. Зміст снів переважно негативний. Це виправдано біологічно, психологічно: уві сні людина звільняється від емоцій (а часом набирається їх ще більше!), долає або не долає перешкоди, здійснює подвиги чи ганебні вчинки, готується не так тяжко й болісно зустріти трагічну звістку про смерть родича, знайомого, невдачу в справах тощо» [3, с. 9].

М. Дмитренко цілком погоджується із висловленою Б. Стрільчиком думкою, що «суть сну і сновидінь багато століть цікавила філософів і психологів. Сон (і сновидіння як його складова) хвилював людей ще в дохристиянський період. Це підтверджується тим, що практично в кожній національній міфології було божество, яке уособлювало сон: зокрема у слов'янській міфологічній традиції – нічниці, в скандинавській – Мара і т. ін.» [3, с. 11].

Ці роздуми науковців підтверджуються не тільки прикладами з фольклорних творів різних народів світу, але й їх відбиттям у художньо-літературній творчості письменників різних часів і різних країн. Так, переглядаючи художню літературу, як авторську, так і народну, від античності до сучасності, знаходимо велику кількість творів, у яких сон використовується як композиційний стрижень або як смислотвірний образ, з-поміж них: «Іліада» й «Одіссея» (Гомер), «Спляча красуня», «Білосніжка», «Казка про мертву царівну і 7 богатирів» (О. Пушкін), казки про Піщаного чоловічка, «Слово о полку Ігоревім» (віщий сон князя Святослава), «Божественна комедія» (Данте), «Сон в літню ніч» (В. Шекспір), «Життя як сон» (Кальдерон), «Утрачений рай» (Дж. Мільтон), «Сомнамбулічний пошук невідомого Кадата» (Г. Лавкрафт), «Вечори на хуторі біля Диканьки» (М. Гоголь), «Енеїда»

(І. Котляревський), «Різдвяна пісня» (Ч. Діккенс), «Сон» та містерії «Великий льох» (Т. Шевченко), «Сон смішної людини» (Ф. Достоєвський), «Сон» (Панас Мирний), «Ленора» (Г. Бюргер), «Аліса в Задзеркаллі» та «Аліса в Країні чудес» (Л. Керрол), «Ріп ван Вінкль» (В. Ірвінг), «Коли прокинеться сплячий» (Герберт Уелс), «Дерево пам'яті» (В. Шевчук) та інші. Не обійшлося без сну і в Біблії, і в Корані, і в інших релігійних пам'ятниках, «Життях святих», книгах Отців Церкви.

М. Дмитренко робить спробу класифікувати сни: «є сни – каюття, сни – сигналізатори хвороб, сни – бажання, сни – прозоріння, сни – попередження, сни – пророцтва, сни – жахи, сни – вікові» [2, с. 4]. Спираючись на класифікацію, що ґрунтується на народній мудрості, на міфологічних (язичницьких) і релігійних (передусім, християнських) поглядах народу та традиціях, які мають тривалу історію, можна тлумачити по-різному один і той самий сон. Такий підхід до тлумачень сну знаходимо у статті Б. Стрільчика, який бере за основу досвід французького ученого-медієвіста Ле Гоффа. Ле Гофф зазначав, що «у Старому Заповіті загалом нараховується 43 сновидіння, що можна виокремити як такі: пророчі сни або сни-послання від вищих сил (сон Авраама, знаковий сон Якова, пророчі сни Йосипа, сни-видіння Єзекіїля, алегоричні сни Даниїла). Новий Заповіт містить усього 9 снів» [3, с. 11].

Вивчення «Народного сонника» М. Дмитренка засвідчує, що збірник побудовано за алфавітом – перших літер ключових слів, за якими характеризується сновидіння, тобто назв основного предмета, який наснився людині. Це можуть бути побутові речі, їжа, напої, живі істоти, тварини, рослини і навіть абстрактні поняття, числа, дії, ознаки, наприклад: *абажур, автомат, артист, арфа, батіг, веретено, взуття, весілля, галера, гак, гарбуз, годинник, горілка, дід, діжа, дівчина, діамант, каліка, камінь, кава, посуд, рушник* та інше.

Крім того, за тематичним критерієм сни в записах фольклориста можна класифікувати так:

1) артефакти (житло, предмети побуту, робочий інвентар): *рушник, намисто, батіг, валянки, граблі: «Коли присниться рушник вишитий – жди від когось листа довгожданого»* [2, с. 143], *«як присниться намисто червоне – до сорому»* [2, с. 119], *«бути битим батогом і при цьому кричати-поширення брехливих чуток, сумна пригода»* [2, с. 19], *«затишне житло, успіх у справах, взувати валянки – прибуток, знахідка в дорозі»* [2, с. 33], *«як сняться граблі, то буде якийсь прибуток»* [2, с. 58];

2) людина як істота: *автор, агент, адвокат, адміністратор, адмірал, ад'ютант, академік, акробат, актор, актриса, вдова, вдівець, жебрак,*

- 3) частини тіла людини: *голос, горб, горло, руки, зуби, голова*: «рубати голову кому-небудь – придбання чогось» [2, с. 55];
- 4) явища природи: *дощ, сніг, роса, зорі*;
- 5) рослини: *береза, верба, барвінок*: «*дівчині-хлопець. Щира приязнь*» [2, с. 19];
- 6) овочі та фрукти: *абрикос, яблуко, слива, айва*: «неприємність, сльози» [2, с. 10], *помідори, огірки, гарбуз*: «*Як сниться гарбуз, то це гарний сон, все буде добре. Як присниться гарбуз парубку – нехай іде свататись. Їсти – до хвороби. Гарбузи сняться – збільшиться рідня, сниться гарбуз – сватання до вдови, коли дівчині сниться гарбуз, то буде весілля, а коли сняться огірки, так брехні будуть*» [2, с. 51];
- 7) тварини (дикі та свійські), риби, птахи: *бик, вів, ведмідь, верблюд, горобець, корова, ластівка, лелека, жайворонки, акула*: «*як присниться акула, маєте дикого ворога, ловити – клопіт*» [2, с. 11];
- 8) знаряддя навчання та його результат: *бібліотека, школа, азбука, алфавіт*: «*важкий початок справи. Учити – підступний ворог, когось вчити – досягнеш поставленої мети, успіх у науці, друкувати – радість*» [2, с. 9];
- 9) почуття: *авантюра, кара, радість*;
- 10) речі: *автомат, автомобіль, рушниця*,
- 11) хімічні елементи, речовини, цінне каміння, коштовності: *граніт, мідь, корал, алмаз*: «*багатство, сімейний добробут, алмазні виробы – вигідний шлюб*» [2, с. 12].

Отже, проаналізувавши народний сонник можемо зробити висновок, що у снах, які відіграють винятково важливу роль у духовному житті людини, відображаються певні особливості світосприймання українського народу. Сни функціонують у поєднанні з кращими надбаннями народнопоетичної традиції минулого з новими явищами, породженими життям, помислами, настроями, переживаннями, ідеалами й естетичними потребами сучасної людини.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.-Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Народний сонник / [упоряд., записи, передмова М. Дмитренка]. – К. : Вид. М. Дмитренко, 2005. – 232 с.
3. Стрільчик Б. Сновидіння як проєкції втаємненого життя: (явище сну в нотатниках Євгена Маланюка) / Б. Стрільчик // Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори) : літературно-науковий збірник. Вип. 8. – К.-Херсон : Просвіта, 2012. – С. 7–18.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2015 р.